

O. Bušas recenzuoja estų akademiko P. Aristės knygą „Kalbų kontaktai. Estų kalbos kontaktai su kitomis kalbomis“ (Keelekontaktid. Eesti keele kontakte teiste keeltega. Tallinn, 1981). Dz. Barbarė pateikia 1945–1984 m. paskelbtų latvių kalbos kontaktams skirtų darbų bibliografiją.

A. Sabaliauskas

Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов. М.: Мысль, 1984. 654 с.

Tai pirmasis didesnės apimties tokio pobūdžio liaudies geografinių terminų žodynas, išleistas mūsų šalyje. Jo autorius yra žinomas geografai, besidomintis vietovardžiais ir ypač geografinė terminija – geografijos mokslų daktaras, RTFSR nusipelnęs mokslo veikėjas profesorius Eduardas Makarovičius Murzajevas. Jo moksliniai interesai labiausiai susiję su Azija – jis yra dalyvavęs ekspedicijose į šiaurės bei centrinę Aziją, Mongoliją, Vietnamą. Į jo interesų sferą yra patekę ir nemaža daugelio kitų šalių geografijos, toponimikos bei geografinės terminijos problemų. 1959 m. geografinės literatūros leidykla išleido E. ir V. Murzajevų „Vietinių geografijos terminų žodyną“ („Словарь местных географических терминов“). 1973 m. Maskvoje išėjo E. Murzajevų knyga „Populiarioji toponimika“, 1974 m. – „Toponimikos apybraiža“. Palyginti nedidelės apimties „Vietinių geografijos terminų žodynas“ buvo labai populiarus ir palankiai įvertintas mūsų šalies bei užsienio spaudoje. Jame pateikta ir šiek tiek terminų iš Pabaltijo respublikų, bet, kaip pastebi recenzuojamo žodyno įvade pats autorius, palyginti su kitomis TSRS respublikomis, nedaug. Todėl E. Murzajevas tuos du dešimtmečius toliau dirbo, kaupė papildomą medžiagą ir pan. Šio darbo rezultatas tikrai įspūdingas – 654 psl. (59 aps. l.) veikalas. Jame, kaip ir ankstesniajame, yra ir baltų kalbų (lietuvių, latvių) geografijos terminų. Toliau kalbėsime daugiausia tik apie juos.

Iš „Liaudies geografinių terminų žodyno“ įvado matyti, kad autorius stengėsi kuo tolygiau pateikti visų TSRS respublikų bei regionų terminiją. Kaip jam tai pavyko visos šalies mastu, duomenų neturime, tačiau baltų kalbos jame atspindėtos pernelyg menkai – žodyne lietuvių ir latvių kalbų terminų tepateikta kelios dešimtys (apie 60). Pats savaime šis skaičius gal ir negalėtų būti laikomas nei per mažu, nei, suprantama, per dideliu – viskas priklauso nuo santykio su kitų TSRS kalbų terminais. Tačiau ir taip žiūrint, vis dėlto galima suabejoti, ar lietuvių ir latvių kalbos čia atstovaujamos proporcingai. Tai viena. Antra ir bene svarbiausia yra tai, kad pateikiant tokį mažą baltų kalbų terminų kiekį, iškyla atrankos kriterijų klausimas – ką iš tūkstančių būtina traukti į žodyną? Mūsų nuomone, autoriui bus buvę gana sunku rasti aiškesnių atrankos kriterijų, todėl tik keliasdešimt lietuvių ir latvių kalbų žodžių dažnai atrodo ne patys svarbiausi, kartais gana atsitiktiniai arba iš viso abejotini.

Atrinkti terminus, ypač kitos tautos atstovui, iš viso nelengva: nesant pakankamai literatūros, tenka vadovautis intuicija, kurios kitataučiui dažniausiai stinga. Todėl ji maža ką gali padėti nustatant terminų hierarchiją ne tik pagal jais reiškiamų objektų svarbą, bet ir pagal pačių terminų paplitimą, populiarumą ar pan.

Lietuvių ir latvių kalbų terminų pagrindinis šaltinis autoriui buvo bemaž tik L. Nevskajos knyga „Baltų geografinė terminija“ (M., 1977). Kiti veikalai, tarp jų ir specialios paskirties geografijos terminų žodynai, tiesa, labai negausūs, sprendžiant ir iš literatūros sąrašo, autoriaus liko nepanaudoti. Turint omenyje tai, kad ir minėtoje L. Nevskajos knygoje terminai jų „vertybinės hierarchijos“ prasme yra visiškai nediferencijuoti, galima suprasti, koks nelengvas uždavinys recenzuojamo darbo autoriui buvo terminų atranka. E. Murzajevs į savo žodyną dalį svarbesniųjų terminų įtraukė. Tačiau, kaip sakyta, labai nedaug. O tokių plačiai žinomų ir vartojamų žodžių kaip *akivaras*, *duburys*, *dužblas*, *gelmė*, *iškyšulys*, *krañtas*, *kriaušis*, *lėnkė*, *lėdimas*, *lėknas*, *lygumà*, *liūnas*, *lėbas*, *lomà*, *máuras*, *olà*, *pakriūtė*, *plėnė*, *prarajà*, *raguvà*, *rañstas*, *skañdis*, *tarpėklis*, *týras*, *užutekis*, *viñgis* ir pan. žodyne nėra. Ir atvirksčiai, kai kurie žodyne pateikti terminai yra mažiau svarbūs: *акменас*, *алксна*, *брада*, *гаугарас*, *гирья*, *губурас*, *икалне*, *кланас*, *макна*, *местас*, *пилс*, *смакка* ir pan. Jų vietą galėjo užimti kiti, populiariesni. Vienas kitas terminas parinktas nevykusiai, pavyzdžiui, *борас* „šilas“. Tai aiškus slavizmas, be to, neplačiai tepaplitęs; jo vietoje turėtų būti *šilas*. Terminas *нерунг* pateiktas taip pat per klaidą – lietuvių kalboje yra tik *nerijà*.

Darbe, autoriaus žodžiais tariant, pateikiama ir termino „etimologija, jeigu ji yra“ (p. 8), tačiau ji esanti labai preliminarai, ribojasi daugiausia tik „pačiu aukščiausiuoju lygmeniu“ (ten pat). Tai visiškai suprantama, nes nustatyti visų į žodyną įtrauktų terminų išsamias etimologijas – ne vieno žmogaus jėgoms. Kas be ko, ir taip atlaidžiai žiūrint, vis dėlto būtų pamato laukti ir kiek išsamesnių kilmės aiškinimų, juoba kad baltų kalbų žodžiams šiuo atveju tai galima buvo padaryti palyginti nesunkiai – naudojantis kad ir tik vienu šaltiniu – E. Frenkelio „Lietuvių kalbos etimologiniu žodynu“. Deja, kaip rodo pačios etimologinės pastabos bei kaip tai matyti iš literatūros sąrašo (pateikto, tarp kitko, labai padrikai – be numeracijos, net ne abėcėlės tvarka ir pan.), šiuo žodynu autorius nesinaudojo. Etimologijų svarbiausias šaltinis yra minėta L. Nevskajos knyga, M. Fasmerio „Rusų kalbos etimologinis žodynas“, vienas kitas V. Dambės, I. Duridanovo, E. Katonovos, N. Tolstojaus ir kt. straipsnis. Retkarčiais pasiremiamą V. Toporovo ir O. Trubačiovo knyga „Aukštutinės Padneprės hidronimų lingvistinė analizė“. Matyt, iš esmės dėl to dauguma baltų geografijos terminų iš viso neturi etimologijų tikrąja šio žodžio prasme – pateikiamos dažniausiai tik terminų reikšmės (taip pat be retų išimčių pagal minėtąją L. Nevskajos knygą). Kiek daugiau apie kilmę pasakoma tais atvejais, kuomet baltiškas terminas turi aiškių atitikmenų rusų kalboje (pvz.: liet. *viršūnė* – rus. *верх*, liet. *lankà* – rus. *лука*, liet. *akis* – rus. *око* ir pan.). Tačiau ir šis „aukščiausiasis“, autoriaus žodžiais tariant, etimologijos lygmuo kartais būna perdėm paviršutiniškas, besiremiantis vienu kitu kitų kalbų atitikmeniu, o dažniausiai – tik nuoroda į giminišką, neretai gana tolimą, rusų kalbos žodį (pvz.: liet. *daubà* – rus. *дебу*, liet. *girià* – rus. *гора* ir pan.). Į kitų indoeuropiečių kalbų kontekstą baltų kalbų terminai retai tepakliūna, be to, be retų išimčių, tik per rusų ar apskritai slavų kalbas. Taigi jų „etimologinė motyvuotė“ būti įtrauktiems į šį žodyną yra minimali.

Pateikiant baltų kalbų terminus, pasitaiko kirčiavimo, korektūros klaidų.

Prie atitinkamų geografinių terminų neretai pateikiama po keletą vietovardžių. Kartais jie yra savo vietoje, bet pasitaiko ir apsirikimų. Iš aiškesnių paminėsime, sakysim, *Калвария*, nurodytą prie termino *kalvā* (vietovardis *Kalvarijà*, kaip visiems žinoma, yra kilęs iš religinio termino *kalvarijà* (lenk. *kalwarja* < lot. *calvaria* „kryžiaus kelių stotis“).

Baigiant galima pridurti, kad ypatingos prasmės traukti baltų kalbų terminų į šį žodyną lyg ir nematyti. Ir apskritai, galima suabejoti tokio profilio žodyno tikslingumu: jame atstovaujama per daug kalbų, be to, atrinktų teritoriniu (administraciniu) principu. Ar ne prasmingiau būtų rengti kelių ar daugelio giminiškų kalbų geografinės terminijos žodynus.

A. Vanagas